

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA – IMPORTANT CENTRU DE VALORIFICARE ȘI PROMOVARE A CĂRȚII DE PATRIMONIU

Rezumat: Biblioteca Națională a Republicii Moldova este unul dintre principalele centre în care este teaurizat un număr mare de cărți vechi, adunate timp de 190 de ani. Pentru o mai bună evidență și păstrare a valorilor bibliofile, în 1969 a fost inaugurată la inițiativa directorului de atunci, Petru Ganenco, Secția Carte Veche și Rară. În vederea completării cu valori bibliofile și cu alte piese de patrimoniu, au fost organizate expediții arheografice în mai multe localități, biserici și mănăstiri din Basarabia și Transnistria. Astfel, biblioteca a fost completată cu numeroase cărți vechi din secolele XVII-XIX, adevărate rarități bibliofile pentru cultura română. Colaboratorii Bibliotecii Naționale și oamenii de știință contribuie la valorificarea și promovarea acestor piese din patrimoniul național. Se elaborează cataloage de cărți, lucrări științifice, se organizează conferințe și simpozioane științifice, se publică reviste și culegeri de articole. Pentru promovarea cărții de patrimoniu în incinta Bibliotecii Naționale a fost inaugurat un Muzeu al Cărții, în care sunt expuse cele mai vechi și reprezentative piese de patrimoniu din fondurile acestei instituții.

Cuvinte-cheie: Biblioteca Națională a Republicii Moldova, valorificare, patrimoniu, promovare, carte veche, catalog de carte, conferință, simpozion, muzeul cărții, valori bibliophile

Igor CERETEU
doctor habilitat în istorie
Institutul de Istorie, MEC
igor.cereteu@gmail.com

Abstract: National Library of the Republic of Moldova is one of the main national centers that include the essential number of old books, gathered for 190 years. In 1969, at the initiative of that time director Petru Ganenco, the library Old and Rare Book Section was inaugurated for better evidence and preservation of bibliophile values. To complete it with great editions, other pieces of cultural heritage, library organized several archaeological expeditions to localities, churches and monasteries of Bessarabia and Transnistria. Thus, the library completed its collection with numerous old books of the 17th-19th centuries, real bibliophile rarities for the Romanian culture. Nowadays the National Library specialists together with scholars contribute to valorization and promotion of this part of the national heritage: book catalogs and research papers are developed, scientific conferences and symposia are organized, journals and article collections are published. In order to present the printed heritage for general audience, Museum of The Book was established in the National Library, where the oldest and most representative books from the institution's collection are exhibited.

Keywords: National Library of the Republic of Moldova, valorization, heritage, promotion, old book, book catalog, conference, symposium, book museum, bibliophile values.

Înființată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Biblioteca Națională a Republicii Moldova¹ se prezintă ca unul dintre principalele centre de cultură din întregul spațiul românesc. Este deținătoare de inestimabile valori bibliofile, adunate timp de 190 de ani, iar colaboratorii instituției publice contribuie, mai ales în ultimele decenii, la valorificarea și promovarea patrimoniului de carte. Mai mult ca atât, sunt implicați în atare activități nu doar bibliologii, dar și numeroși specialiști, or acest

¹ Istoria Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova începe la 22 august 1832, când a fost înființată Biblioteca Publică Gubernială (1832-1875), denumită ulterior Biblioteca Publică din Chișinău (1876-1939), Biblioteca Republicană de Stat a RSSM (1940-1990) și Biblioteca Națională (din 1991). Vezi: Petru Ganenco, *Scrieri istorice*. Vol. 1. Chișinău, 2001, p. 6.

domeniu se află la confluența mai multor științe și implică cunoștințe profunde de istorie, literatură, artă, teologie, paleografie etc. Deși s-a aflat în serviciul cititorului în diferite perioade istorice, sub regimuri mai puțin loiale idealurilor naționale, când cele mai valoroase cărți românești erau secretizate sau chiar distruse, Biblioteca Națională a acumulat neprețuite valori de patrimoniu, pe care le-a conservat, restaurat și păstrat cu grijă.

De la inaugurare, la 22 august 1832, și până la Unirea Basarabiei cu România, în anul 1918, au fost tezurizate pe rafturile ei cărți provenite din diferite centre ale Imperiului Rus sau din alte țări europene, ori cartea în limba română lipsea cu desăvârșire. Elitele din Basarabia, în mare parte știutoare de carte, s-au aflat în această perioadă în vâltoarea unui amplu proces de rusificare, ori cartea în limba rusă adusă în număr mare la Chișinău a grăbit acest proces. La începutul secolului al XX-lea, în urma unei vizite la Chișinău, istoricul Nicolae Iorga constata lipsa cărților românești în biblioteca publică. Gheorghe Ghibănescu, vizitând unele lăcașuri de cult din Basarabia în luna august 1912, identifică multă carte românească de factură religioasă în biserici și mănăstiri, despre care a scris în același an într-un ziar din Iași². După Unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918, mai mulți înaintași ai culturii românești de la Chișinău s-au inclus în valorificarea cărții

vechi din instituțiile religioase din stânga Prutului, activități în care au fost implicați preoți din bisericile de mir și studenți de la Facultatea de Teologie a Universității din Iași, cu sediul la Chișinău³.

În perioada sovietică s-a impus o altă ideologie, iar credința creștină eliminată din învățământ, bisericile și mănăstirile au fost lichidate, cărțile românești sau cele care nu erau conforme ideologiei comuniste au fost nimicite, confiscate ori trecute în categoria *Strict secret*. Cele mai valoroase erau înstrăinate și expediate în biblioteci și arhive din Moscova, Sankt-Petersburg și Kiev. Conform unor mărturii narative, manuscrise vechi românești se află în centre de cultură din Irkutsk. Cărțile ascunse de preoți sau de alte fețe bisericesti au fost păstrate mai multe decenii, iar urmașii acestora le-au vândut sau dăruit instituțiilor de cultură, bibliotecilor din Chișinău. Astfel, Biblioteca Națională a Republicii Moldova a achiziționat un număr mare de cărți, care anterior se aflau în biblioteci particulare ale urmașilor fețelor bisericesti sau amatorilor de piese de anticariat.

Pentru o mai bună evidență și preservare a valorilor bibliofile, în anul 1969 a fost inaugurată, la inițiativa directorului bibliotecii de atunci Petru Ganenco (1965-1983), Secția Carte veche și rară. În vederea completării acesteia cu literatură veche și alte piese bibliofile de patrimoniu s-au organizat expediții arheografice în mai multe

² Gheorghe Ghibănescu a publicat aceste prețioase informații, începând cu 24 august 1912, în ziarul *Opinia* din Iași. Un manuscris dactilografiat despre impresiile de călătorie semnat de Gheorghe Ghibănescu a fost identificat de Valeriu Nazar în fondurile Muzeului Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu”, pe care l-a publicat cu titlul *Impresii și Note din Basarabia* (Chișinău, Civitas, 2001, 392 p.), care prezintă o lucrare de mare valoare culturală și științifică pentru cartea veche din estul spațiului românesc, aflat sub opresiune străină.

³ Menționăm contribuțiile lui Zamfir Arbore, Petre V. Haneș, Ștefan Ciobanu, Ștefan Berechet, Petre Constantinescu-Iași, Alexandru David, Paul Mihail, Dimitrie Balaur, Constantin Tomescu, Nicolae Popovschi etc. În această perioadă s-au implicat în cercetarea istoriei localităților și lăcașelor de cult din Basarabia unii preoți și studenți, care au scris lucrări istorice pentru toate județele Basarabiei, unele dintre care au dispărut fără urmă. În prezent sunt cunoscute manuscrisele despre istoria localităților și bisericilor din județele Lăpușna, Orhei și Bălți. Vezi în această privință: Dimitrie I. Balaur, *Biserici în Moldova de Răsărit. Județul Lăpușna*, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1-2, 1934, p. 38-59; nr. 3-4, 1934, p. 189-209; Igor Cereteu, *Răspândirea tipăriturilor românești în județul Bălți în perioada interbelică (în baza unui manuscris)*, în *Luminătorul*, mai-iunie, 3/2009, p. 28-37; Preot Ioan Berliba, *Toponimia și descrierea istorică, bisericască și civilă a orașului Orhei și a 44 sate din județ*, în *Basarabia – pământ românesc. Antologie*. Vol. IV. Coord. Vasile Șoimaru, Chișinău, Serebia, 2019, p. 173-314; Preot Leon Mustață, *Geografia, toponimia, istoricul, starea culturală și religioasă, administrația și economia satelor din plasa Fălești, județul Bălți*, în Idem, p. 315-618. De asemenea, sunt valoroase contribuțiile referitoare la mănăstirile din Basarabia. Un manuscris a unei lucrări de licență a studentului Alexie Mârza, referitoare la istoria mănăstirii Curchi l-am identificat în biblioteca acestei mănăstiri. Vezi: Igor Cereteu, *Valorii cărțurărești din biblioteca mănăstirii Curchi*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 2, 2013, p. 27-48; Idem, *Cartea românească veche în Basarabia: istorie, circulație, valoare documentară*, București-Brăila, Ed. Academiei Române – Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2019, p. 235.

localități, biserici și mănăstiri din Basarabia și Transnistria⁴. Astfel, biblioteca a fost completată cu numeroase cărți vechi din secolele XVII-XIX, tipărite la București, Chișinău, Iași, Râmnic, Rădăuți, Blaj, Brașov, Sibiu, mănăstirea Neamț, Buda, Sankt-Petersburg, Viena etc, unele constituind adevărate rarități bibliofile pentru cultura românească. Multe dintre aceste comori au fost transportate în centre de cultură din Moscova, Sankt-Petersburg și Kiev, unde se află în prezent, iar cercetarea lor este anevoioasă.

În perioada de guvernare sovietică asemenea teme au fost excluse din mediile de cercetare, fiind considerate lipsite de substanță. Abia în anii '80 ai secolului al XX-lea o echipă de bibliologi sub egida Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova și sub coordonarea lui Andrei Eșanu a început lucrul asupra elaborării unui catalog de carte tipărită în spațiul istoric al Moldovei. Întru îndeplinirea acestui deziderat, alcătuitoarii au trebuit să verifice cărțile din diferite colecții și fonduri din Chișinău, ori cea mai reprezentativă în acest sens este colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Urmare a unor eforturi conjugate au fost elaborate două volume de catalog al cărților românești tipărite în spațiul istoric al Moldovei⁵, s-au pus în valoare vechile noastre piese de patrimoniu, despre care în știința românească se cunoștea destul de puțin. De menționat că până în prezent aceste volume sunt printre lucrările de referință pentru cercetătorii istoriei cărții românești.

Colaboratorii Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova au continuat activitatea de cercetare, valorificare și promovare a cărții

de patrimoniu și în deceniile următoare, prin încurajarea specialiștilor de a include în circuitul științific informații despre valorile bibliofile pe care le deține. Activitatea de cercetare a continuat în deceniile următoare și în 2012 a fost publicat al treilea volum, ce include cartea modernă, coordonat de acad. Andrei Eșanu, și care numără 8272 de exemplare de cărți, majoritatea descrise *de visu*⁶.

În cadrul conferințelor, simpozioanelor științifice și lansărilor de carte, organizate de Biblioteca Națională, sunt supuse discuțiilor teme despre cărțile vechi din colecții particulare, bisericesti și mănăstirești, ceea ce conferă acestei instituții un rol de protector al cărții vechi din țara noastră. Astfel, prin efortul conjugat al colaboratorilor Bibliotecii Naționale și cercetătorilor științifici au fost elaborate valoroase contribuții științifice, care au constituit miezul celor două volume intitulate sugestiv *Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Album*, în care sunt incluse articole despre vechile noastre cărți din colecția Bibliotecii Naționale și a altor instituții deținătoare de atare valori de patrimoniu⁷.

În ultimele decenii m-am aplecat asupra cercetării cărții vechi din colecțiile de patrimoniu, din bibliotecile mănăstirești și bisericesti. În urma unor eforturi îndelungate am investigat toate colecțiile de carte din biblioteci și muzee din Chișinău, ori Biblioteca Națională este deținătoarea celei mai reprezentative colecții de carte românească de factură religioasă dintre toate fondurile de carte din Republica Moldova. Am identificat 1126 de cărți tipărite în pe-

⁴ Veronica Cosovan, *Colecțiile de patrimoniu: conținut, acces, valorificare*, în *Biblioteca Națională a Republicii Moldova – Meridianul Zero al Sistemului Național de Biblioteci (1991-2016) Monografie (consacrată aniversării a 185 de ani de la fondarea BNRM)*. Bibl. Naț. a Rep. Moldova; dir. gen.: Elena Pintilei; coord. de ed.: Vera Osoianu, Ludmila Corghenci; consultanți șt.: Aliona Tostogan, Svetlana Barbei, Chișinău: BNRM, 2017, p. 23.

⁵ *Cartea Moldovei. Ediții vechi (sec. XVII – înc. sec. XX). Catalog general*. Vol. 1. Alcătuitoari: N.P.Matei, C.I Slutu, V.G. Farmagiu. 1990, 254 p.; Vol. 2. Alcătuitoari: V. Farmagiu, N. Matei, C. Slutu. 1992, 266 p. Cu studii introductive de A. Eșanu.

⁶ *Cartea Moldovei. Ediții vechi (sec. XVII – înc. sec. XX)*. Vol. 3. *Cartea modernă, sec. XIX înc. sec. XX. Catalog general*. Red. șt. și autor de stud. introductiv acad. Andrei Eșanu, Chișinău, 2012, 632 p.

⁷ *Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Album*. Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Dir. gen. Alexie Rău. Elab. și coord. Tatiana Plicintă. Tomul. I. Casa editorial-poligrafică „Bons Offices”, 2007; *Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova*. Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Dir. gen. Elena Pintilei. Coord. și editor Aliona Tostogan. Tomul 2. *Patrimoniul documentar moldovenesc. Valori bibliofile înstrăinate*, Chișinău, BNRM, Tipogr. „Primex-Com”2018.

rioadă 1643-1918, dintre care peste 400 de exemplare aparțin Bibliotecii Naționale⁸. Multe dintre cărți posedă însemnări manuscrise, care indică apartenența acestora la anumite parohii sau mănăstiri, dăruite sau vândute Bibliotecii Naționale după închiderea lăcașelor sfinte în perioada sovietică sau au fost adunate în urma expedițiilor arheografice. Pe parcursul activității de cercetare m-am aplecat asupra cărților vechi cu însemnări manuscrise, am participat la conferințe științifice, iar comunicările despre valorile bibliofile din fondurile Bibliotecii Naționale le-am publicat în reviste științifice din Republica Moldova⁹.

De un interes sporit se bucură colecția de carte veche a Bibliotecii Naționale din partea cercetătorilor științifici și a colaboratorilor acestei instituții, care cercetează și publică materiale interesante despre valorile bibliofile adunate în timp. Astfel, prin organizarea de conferințe științifice, mese rotunde, simpozioane, mediul științific este încurajat să valorifice cărțile vechi, documente, hărți și alte piese de patrimoniu din bogata colecție a Bibliotecii Naționale. Una dintre cele mai însemnate activități științifice organizate de această instituție de cultură este Simpozionul Științific Internațional *Valori bibliofile*, care se desfășoară anual, începând cu 17 iunie 1992, la care participă personalități marcante ale științei și culturii românești din Republica Moldova și România¹⁰. Sunt discutate subiecte interesante și captivante despre cărțile tipărite în spațiul românesc și peste hotare, sunt abordate probleme de artă și circulația cărții, filierele prin care au pătruns în anumite regiuni, prezența lor în biserici și mănăstiri etc. Rezultatele cerce-

tărilor sunt editate în revista *Magazin bibliologic. Revista științifică și praxiologică*, între copertile căreia sunt incluse cele mai reprezentative contribuții despre cărțile vechi.

Pe parcursul existenței sale fondurile Bibliotecii Naționale s-au îmbogățit substanțial. Dacă la 45 de ani de la înființare, în bibliotecă existau doar opt mii de cărți, în anii '60 ai secolului al XX-lea numărul unităților a depășit cifra de un milion. Precizăm că o mare parte dintre ele au fost tipărite în perioada sovietică, iar conținutul lor poartă amprenta ideologiei timpurilor respective. În această perioadă a fost achiziționat un număr mare de cărți vechi românești și străine, astfel Biblioteca Națională s-a învrednicit de una dintre cele mai numeroase și valoroase colecții de carte veche în diferite limbi europene, pe care o deține în prezent. Colecția de carte veche și rară a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova este conservată în încăperi special amenajate, cărțile sunt păstrate la o temperatură și umiditate constante. În mare parte sunt în stare bună de conservare, iar colectivul secției Carte veche și rară, condusă de Veronica Cosovan, are o atitudine pedantă față de starea fizică a cărților, ori fiecare exemplar este păstrat în cutii, care sunt amplasate pe rafturi metalice. Dincolo de faptul că aceste piese de patrimoniu sunt bine conservate și îngrijite, acestea sunt admise pentru cercetare oamenilor de știință. Cărțile au fost descrise judicios în fișe speciale, unele au descifrate însemnările manuscrise, ori în această privință sunt necesare cunoștințe în paleografie.

Cărțile de patrimoniu din Secția Carte rară și veche sunt promovate în expozițiile

⁸ Igor Cereteu, *Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog*. Cuvânt înainte Prof. univ. dr. Iacob Mârza, Iași, TipoMoldova, 2011.

⁹ Idem, *Însemnări de pe cărți vechi tipărite (din colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova)*, în *Destin românesc*, nr. 4, 2003, p. 83-100; Idem, *Consemnări valoroase pe un Triodion din secolul al XVIII-lea*, în volumul *Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Album*. Tomul I, Casa editorial-poligrafică „Bons Offi ces”, Chișinău, 2007, p. 44-49; Idem, *Tipărituri bucureștene în colecțiile bibliotecii*, în volumul *Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Album*. Tomul I, Casa editorial poligrafică „Bons Offices”, Chișinău, 2007, p. 49-52; Idem, *Tipărituri vechi și rare în colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova*, în *History and Politics. Revistă de istorie și politică*. ULIM, an I, nr. 1-2, 2008, p. 193-204; Idem, *Valori cărțurărești din secția Carte veche și rară a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova*, în *Magazin bibliologic. Revista științifică și praxiologică* [Biblioteca Națională a Republicii Moldova], 2012, 1-4, p. 36-40.

¹⁰ *Simpozionul Științific Internațional „Valori bibliofile”: 25 de ani*. Concepție și elab. Aliona Tostogan, Chișinău, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, 2016, p. 7.

verniseate în Muzeul Cărții¹¹ din incinta instituției. Muzeul este vizitat de oamenii de știință, de cei pasionați de valorile noastre vechi, de elevi și studenți. Meritoriu este faptul că în vernisarea expozițiilor sunt implicate și alte instituții deținătoare de carte veche din Republica Moldova, astfel valorile noastre de patrimoniu devin accesibile unui public variat, iar prin aceste activități se poate urmări nivelul nostru de cultură pe parcursul secolelor.

Biblioteca Națională a Republicii Moldova a adunat pe parcursul celor 190 de ani de existență un număr apreciabil de mare de cărți cu valoare de patrimoniu. Cercetarea și promovarea valorilor bibliofile s-a intensificat în timpul directorilor Alexe Rău (1992-2015) și Elena Pintilei (2015-prezent), perioadă care se suprapune în mare parte pe existența Republicii Moldova ca stat independent. După proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova s-au deschis noi oportunități

de cercetare a cărții românești. Dacă până în anii '90 ai secolului al XX-lea acest domeniu a fost exclus din mediile de cercetare, pentru că punea în evidență identitatea noastră românească, ulterior oamenii de știință și bibliografii s-au implicat în valorificarea cărții vechi românești mai întâi din spațiul Moldovei istorice, ulterior și al întregului spațiu românesc. Biblioteca Națională a Republicii Moldova este principala instituție de cultură, care valorifică și promovează cartea veche de patrimoniu, prin organizarea de conferințe, simpozioane științifice și lansări de carte. Materialele prezentate și discutate în cadrul acestor activități științifice sunt publicate în reviste și culegeri de articole. Biblioteca vernisează expoziții, în care sunt expuse cele mai reprezentative cărți de patrimoniu, ori prin aceste activități se contribuie la trezirea interesului societății pentru cartea noastră de patrimoniu.

¹¹ În cadrul discuțiilor tezei de doctor habilitat în istorie cu tema *Cartea românească veche în Estul Moldovei (sec. XVI-XIX)*, pe care am susținut-o la 26 iunie 2018, am optat pentru înființarea unui centru de cercetare a cărții vechi și inaugurarea unui Muzeu al cărții vechi la Chișinău. A se consulta în această privință teza de doctor habilitat, p. 256: http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53251/igor_cereteu_thesis.pdf